

ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
GEVHER NESİBE TIP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
YAYIN NO : 4

EBUBEKİR RAZİ

(865 - 925)

14 MART 1988 - KAYSERİ

Gevher Nesibe Sultan anısına düzenlenen
«Ebubekir Razi Kongresi» Teblięleri
14 Mart 1988
KAYSERİ

EDİTÖR :
Prof. Dr. Ahmet Hulusi KÖKER
(Teblięlerin dil ve bilimsel sorumlulukları
konuşmacılara aittir)

HER HAKKI SAKLIDIR

Dizgi — Baskı
Erciyes Üniversitesi Matbaası
KAYSERİ

EBU BEKR RÂZÎ

Prof. Dr. Meserret DİRİÖZ*

Dünya Tıp âleminin en büyük dehâlarından olan ve aynı zaman da İslâm âleminin en büyük tabibi sayılan Ebu Bekr Muhammed b. Zekariyyâ'i'r-Râzî, (865-925), dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında ve onuncu asrın başlarında yaşamış büyük bir kimyacı, büyük bir filozof ve tabii ilimlerde hâtırı sayılır bir âlimdir. Râzî, Batı'nın iyi tanıdığı ve kendisinden faydalandığı bir bilimdir. Onu Batı'da, en çok hekim olarak bilirler. Bazıları ise, yüksek derecede bir şimist (kimyâ âlimi) ve bazıları da ansiklopedist olarak tanımışlardır.

Râzî'yi, bizim tanıdığımız söylenemez. Çünkü bizde, bu yolda araştırmalar yapılmamıştır; buna lüzum da görülmemiştir. Beri taraftan, onun Arap olduğunu söyleyenler de, Acem olduğunu iddia edenler de, son zamanlara kadar, bu konuda, kendilerinden bir şey yapamamışlardır. Elbette bunun birçok sebeplerinden birisi, Doğu'da, bir devirlerden sonra, müsbet ilimlerin gelişmemiş olması ve kendi benliğimizi unutmuş olmamızdır. Başka bir sebep ise, Râzî'nin, daha yaşadığı zamandan itibaren büyük din adamlarının, âlim ve filozofların, Ona karşı çıkararak aleyhinde yazılar yazıp, telkinlerde bulunmuş olmaları sonucu, herkesin, ondan uzaklaşmış olmasıdır, denilebilir.

Râzî'nin, feisefede Allah'la insanlar arasında bir vasıta kabûl etmemesi, bilhassa Aristo'nun düşüncelerine karşı çıkması, Mütেকellimler (akaid ülemâsı) ve çeşitli dinlerin mensuplarıyla onun arasında, sert münâkaşalara sebep olmuştur. Bundan dolayı ona: mülhid, nâdan, câhil, gâfil demişlerdir.

(*) Erciyes Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

Batı'da ise, onun eserlerini, tâ 11. asırdan itibaren Lâtince'ye, daha sonraları, İngilizce, Fransızca, Almanca gibi çeşitli dillere tercüme etmişler ve kendi Üniversitelerinde birer ders kitabı olarak okutmakla, değerini ortaya koymuşlardır.

Râzî'nin eserlerini, bir kaç yönden gruplara ayırabiliriz ;

I— Mevzu'larına göre;

Tıp, Felsefe, mantık, hikmet, îlâhiyât, Tabi'iyât, Nücûm ve Hey'et (yani astronomi) gibi bölümlere ayrılabilir.

II— Hacımlarına göre :

a) Kitap niteliğinde olanlar :

Bunlar, kendisinin bizzat kaleme aldığı, isim verdiği ihtisasa dâir eserlerdir. Bunların çoğu tıbbidir. Son derece bir dikkat ve araştırma sonunda kaleme alınmışlardır. Râzî, bu çeşit eserlerini, hastanelerdeki ameliyatları ve klinik tecrübeleri neticesinde yazmıştır. «Hâvî», «Mansûrî» ve emsâli gibi.

b— Râzî'nin «Risâle» dediği ve tek bir konuda kısaca bilgi verdiği eserlerdir: «Et'imetü'l-Merzâ = Hasta Yemekleri», «Fasd: Kan alma» risâleleri gibi.

c— Râzî'nin «Makale» adını verdiği ve risâlelerinden daha kısa olan eserler. Bu makaleler, çok kısa olmakla beraber, yine de tek bir konuda, fevka'âde bir dikkatle yazılmış, çok derin ve muhtevâlî eserlerdir. «Şemmiye» ve «Kulenç» makaleleri gibi.

III— Gâyesine göre :

a— Râzî'nin doğrudan doğruya bilgi vermek için yazdığı kitap, risâle ve makaleler.

b— Kendinden önceki müelliflerin kitaplarını kısaltarak meydana getirdiği eserler. Calinus'un «Nabız» adlı eserinin telhisi gibi.

c— Muhâliflerinin, kendi eserleri hakkında yazdıkları tenkidlere, Râzî'nin verdiği cevaplar.

d— Eskilerin yazdıklarını, tenkid ve cerh için kaleme aldığı eserler. «kitâbu'ş-şükûk'ala'l-Câlinus» gibi.

Râzî'nin, 30 cilt kadar olduğu söylenen en büyük ve en mühim ansiklopedik bir eseri olan «Hâvî», aynı zamanda «traité» cinsinden bir baş vurma, müracaat kitabı olduğu gibi; «Mansûrî»

ve «Mürşid» adlı eserleri de, Ortaçağ doğu ve Batı hekimlerinin, yanlarından ayırmadıkları birer manuel, yani, el kitabı idiler.

Râzî, tecrübeye dayandığı için, mihanikle de uğraşmış, terâzilerden bahsederek «Mizânüt'tabi'î» gibi eserler yazmıştır.

Tıp, kimya, fizik alanlarından başka, ayrıca İlahiyât, Hikmet, Felsefe, mantık, tabi'î ilimler, nücûm ve riyaziye'ye dâir de kıymetli eserler vermiştir.

Onun, ikiyüzden fazla olan eserlerinden, ancak kırk küsürü, bu güne kadar gelebilmiştir. Eski kitapların el yazısıyla mahdut sayıda çoğaltılabildiği ve bin yıldan bu yana, Râzî'nin yaşadığı yerlerde, taş üstünde taş bırakmayan, çeşitli savaşlar, deprem ve sel gibi tabii âfetlerin vukua gelmiş olduğu gözönüne getirilirse, bu hâlin tabii bir şey olduğu anlaşılır.

Bazılarına göre Râzî, Yunanca biliyordu. Onun, filozofi ve tıpta gösterdiği üstünlükleri, dehâsının yanında Yunanca bilmesine ve bu vesile ile Yunanca ilk kaynaklara gidebilmiş olmasına bağlayanlar vardır. Aslında, Râzî gibi fevkalâde bir insan, alâka duyduğu bir alanda, rahatça cevelân edebilmek için, yabancı bir dil öğrenmesi, zor bir iş olmadığından; Onun Yunanca bilmesi, şaşılacak bir şey değildir.

Râzî'nin kitapları, husûsiyle tıp eserleri, başka eski tıp müelliflerinin eserlerine benzemez. Onlardan çok farklıdır. Onun tıbbî eserlerinin çoğu, kendisinin hekimliği sırasında bizzat tecrübe ve çalışmaları sonucunun, yazıya geçirilmesinden ibârettir. O, hastane, muayenehâne, laboratuvar ve ameliyat, hâne gibi yerlerde yapmış olduğu tıbbî ve cerrâhî çalışmalarının hepsini, araştırmalarına dayanarak, tam bir dikkatle kitap hâline getirmiştir.

Râzî, bütün eserlerini Arapça yazmıştır. O, bu dilde, güçlü bir yazardır. Langlet Dufrenoy (Langle Dufrenova) «Histoire de la philosophie Hémetique» adlı kitabında, onun, 236 eseri bulunduğunu, İbnü Ebi'Useybi'a ise, «Uyunü'l Enba'fi Tabakâti'l-Etibbâ» adlı kitabında 238 eseri olduğunu yazmaktadır.

Bugün yeryüzünde, ikiyüz'ün üzerinde eser yazmış pek az muharrir rastlanıldığı düşünülecek olursa, Râzî'nin, nasıl velût

bir kalem sâhibi olduğu anlaşılır. Bu eserler, Farsça, Lâtince, İbrânice, Fransızca, İngilizce, Almanca, Hindce ve Bengali gibi dülere tercüme edilmiştir.

Râzî, birçok hastalığın, alâmetleri ve tedâvileri üzerinde gerekli hassas açıklamaları yapan ilk hekimdir. Hastalıkların klinik teşhisini koyan odur. Hastanın ateşine, nabzına, teneffüsüne, mizâcına, idrârına dikkat edilmesi gerektiğini söyleyen odur. Meselâ bir çiçek hastalığında, kabarcıkların rahatlıkla ortaya çıkmasına yardımcı olabilmek için, yapılacak işleri; bugünkü tedâvide olduğu gibi, göz, yüz, ağız, kulak ve burun deliklerinin çiçeğin sebep olacağı tahribattan muhafaza edilmesini ve bu organların korunabilmesi için, onların yıkanmasını ve bunlara, özel ilâçlar damlatılmasını, tattikini ilk defa tavsiye eden odur.

Çiçek ve kızamığın, kuluçka, bulagıma, şiddet ve kriz devrelerini, sonucunu, teşhis şeklini, tedâvi yollarını, hastalıktan sakınma gereğini, ve bu iki hastalığa bağlı bütün mes'eleleri, ayrı ayrı, bir bir, açık açık metodik bir şekilde anlattığı için Râzî'nin Epi-demioloji Tarihinde büyük bir yeri vardır.

O zamanlarda, esrârî kuvvetler tarafından meydana getirildiğine inanılan tabiat hâdiselerinin gerçek sebeplerini bulmaya yönelen Râzî, Felsefede de, kendi çağdaşlarının iskolastik düşüncelerine aykırı ve bilhassa Aristo'nun fikirlerine muhalif bir yol tutmuş; Aristo'yu cerh ederek, bizzat kendisinin aleyhinde oluşan suçlamalara rağmen, Etlâtûn, Sokrat ve Tales gibi filozoflara kadar gitmek cesâretini göstermiştir.

Râzî, devrinde yaşayan, büyük küçük hükümdarların iltifat ve ısrarlarına kapılıp onların saraylarında hususî tabip olarak kalmamıştır.

Tahsilden sonra, zamanının pek çoğunu, doğum yeri olan Rey'de ve Bağdat'da kendi kurduğu hastahânelerde, hasta insanlara hizmet vermek, şifâ dağıtmak ve bu müşâhedelerini yazıya aktarmakla geçirdi.

İslâm âleminde, ilimlerin, dağılık bulunduğu bir zamanda, bu ilimlerin temellerini kavrayan ve onlara, yeni şeyler ekleyerek, ortaya, asırlarca değişmeyen prensipler koyan Râzî'yi burada, rahmetle anmak isterim.